

Η εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» στην μετάβαση της Μεταπολίτευσης. Η αναζήτηση πολιτισμικών και ηθικών αφετηριών για την Δημοκρατία .

Σακελλαρόπουλος Τάσος

Διδάκτωρ Ιστορίας, Υπεύθυνος Ιστορικών Αρχείων Μουσείου Μπενάκη

Από τις 15 Ιουλίου έως τις 30 Αυγούστου 1974 είναι οι ημέρες κατά τις οποίες η Ελλάδα μπαίνει στην αφετηρία της νέας τροχιάς. Είναι η τροχιά που θα την φέρει σε νέο πλαίσιο, η τροχιά που θα την τοποθετήσει στην συγχρονία με την Ευρώπη, η τροχιά που θα σημάνει την περίοδο της Δημοκρατίας και της δημοκρατίας. Είναι πραγματικά η τροχιά με την οποία η Ελλάδα δεν γυρίζει απλώς σελίδα αλλά αλλάζει βιβλίο. Είναι η τροχιά την οποία εδώ και πενήντα χρόνια ονομάζουμε με μια ευρύτατη έννοια, Μεταπολίτευση.

Οι πρώτες έξι εβδομάδες της μετάβασης από την χούντα στην δημοκρατία σηματοδοτούν τη εντελώς αρχική φάση αυτής της ιστορικής περιόδου. Επελέγη προς έρευνα η περίοδος από το χουντικό πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου στην Κύπρο, έως το τέλος Αυγούστου, έως δηλαδή λίγες ημέρες πριν ανακοινωθεί η ίδρυση του νέου κινήματος, του ΠΑΣΟΚ, που θα κυριαρχήσει στην κεντροαριστερά και θα αλλάξει τα πολιτικά ήθη της χώρας για τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν. Επελέγησαν αυτές οι έξι εβδομάδες ως η πλέον «χλωρή» και πρώιμη φάση κατά την οποία οι πολιτικοί πρωταγωνιστές δεν έχουν ακόμη καθοριστεί, ούτε έχουν ταχθεί στο σημείο των αφετηριών τους. Οι εβδομάδες αυτές, της αρχής της μετάβασης, δεν αφορούν απλώς την γενική σκέψη ότι ένα βάρβαρο και στείρο καθεστώς μένει πίσω για να έρθει η ασφάλεια της δημοκρατίας. Είναι και οι εβδομάδες οι οποίες σημαίνουν την ελεύθερη αναζωπύρωση μιας πνευματικής ανάγκης η οποία υποχρεώθηκε για επτά χρόνια να σιωπά και να μην πρωταγωνιστεί δημοσίως. Οι στιγμές όπου αναδιοργανώνεται η ανάγκη, να ενεργοποιηθεί δημόσια και συγκροτημένα η ευρύτερη γονιμότητα της σκέψης και του πολιτισμού που απαιτούσε, η νέα συνθήκη ποιότητας, για τον δημόσιο λόγο στην Ελλάδα. Πρόκειται

για την επισημοποίηση και προώθηση των σκέψεων που διατυπώνονταν στην χούντα σιωπηρά, των ελπίδων που εκφράζονταν μόνον έμμεσα, είναι η σχεδόν σωματική και όχι μόνον πνευματική απομάκρυνση από το μούδιασμα του φόβου.

Ο καθένας και οι προτεραιότητες του βεβαίως. Προφανώς δεν αφορούσε τον κάθε ένα η αναζήτηση απαιτητικών αφετηριών. Το κοινό στα χρόνια της δικτατορίας είχε αλλάξει, η ροή της «άνοιξης» της δεκαετίας του 1960 είχε μπει σε διαφορετικές κοίτες και η συνθετική μαζικότητα της, υπήρχε μόνον κατ' επίφαση. Παρά το ότι η «άνοιξη» εκείνη, συντρόφευσε πολιτικά και πολιτισμικά στα χρόνια της χούντας τους δημοκρατικούς πνευματικούς ανθρώπους. Η ανατροπή του καλοκαιριού του 1974, απέκτησε πολλές εκφάνσεις. Οι εξελίξεις που βίωνε τότε, η ελληνική κοινωνία και σκέψη, δεν άφησαν το ίδιο αποτύπωμα.

Ο ευρύτερος πολιτισμός που αναπτύχθηκε ως απάντηση στην χούντα, αφορούσε μια τεράστια γκάμα θεμάτων και προσεγγίσεων. Μεταξύ άλλων ήταν ο συνδυασμός και η σύνθεση: θεάτρου, ποίησης, πεζογραφίας, δοκιμίων, μεταφράσεων, περιοδικών, προγραμμάτων εκδηλώσεων, ιστορίας, μουσικής, τραγουδιών, επιφυλλίδων, ζωγραφικής, χαρακτηριστικής, γλυπτικής, σινεμά, γελοιογραφιών, εκθέσεων τέχνης και φωτογραφίας και πολλών άλλων δράσεων πολιτισμού που έδωσαν τις μεγάλες δημόσιες μάχες για την διαφορετική σκέψη και πρόσληψη από εκείνη της χούντας. Μάχες αναπνοών και μάχες πνευματικής εξέλιξης.

Ήταν οι μάχες εναντίον της βαρβαρότητας, της χυδαιότητας, της ευκολίας, της αισθητικής του χουντικού τσάμικου στα στρατόπεδα το Πάσχα, της αισθητικής των εορτών «Πολεμικής Αρετής των Ελλήνων» στο Καλλιμάρμαρο. Οι συχνά δύσκολες μάχες απέναντι στην ισχυρή απήχηση και λαϊκότητα της συνύπαρξης στο Στάδιο, σε *tableau vivants* επί των χουντικών τροχοφόρων (καροτσών-αρμάτων) ταυτοχρόνως: των μαραθωνομάχων, του Λεωνίδα, του Κολοκοτρώνη, των νικητών του Γράμμου, του Κρυφού Σχολειού, των εσατζήδων του Θεοφιλογιαννάκου, του Παλαιών Πατρών Γερμανού και πολλών άλλων, δοξασμένων από ένα ασφαλώς, διατυπωμένο «επιτυχημένο» εθνικό παρελθόν.

Οι μάχες του αστικού κόσμου κατά της χούντας ήταν θεσμικές και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό αλλά και δυναμικές με οργανώσεις όπως η Δημοκρατική Άμυνα και οι

Ελεύθεροι Έλληνες, μάχες δημοκρατικών στρατιωτικών φορέων, όπως το Κίνημα του Ναυτικού και ο Σπύρος Μουστακλής, μάχες προσωπικών σχεδόν οργανώσεων όπως η περίπτωση του Αλέκου Παναγούλη. Συνέπειες αυτών: φυλακίσεις, εξορίες, βασανισμοί, προπηλακισμοί, τρομοκρατία, απολύσεις από θέσεις εργασίας, κλείσιμο επιχειρήσεων, αδυναμία εργασίας. Δίπλα σε αυτά και παράλληλα, το δημοκρατικό φρόνημα υποστήριζαν: η ευρύτατη πνευματική και υλική αλληλεγγύη, η παρουσία εξεχόντων προσωπικοτήτων της προδικτατορικής αστικής πολιτικής ως συνήγοροι υπεράσπισης ή ως μάρτυρες υπεράσπισης δημοκρατών αντιχουντικών αγωνιστών και κομμουνιστών αγωνιστών στα χουντικά στρατοδικεία, επισκέψεις σε φίλους, συγγενείς κρατούμενους στις χουντικές φυλακές, υποστήριξη των οικογενειών των βασανισθέντων αγωνιστών και αγωνιστριών.

Όλα τα παραπάνω κανοναρχούνται από μια καθημερινή αδήριτη ανάγκη, από μια καθημερινή συνήθεια. Πρόκειται για την ανάγνωση εφημερίδων, του μεγάλου εργαλείου της δημοκρατίας του 20^{ου} αιώνα, δηλαδή της καλλιέργειας μέσω των εφημερίδων, της πολιτικής σκέψης και της συνείδησης και του πολιτισμού. Στα χρόνια της χούντας ξεχώριζε το σταθερό καθημερινό διάβασμα της εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ». Μια συνήθεια που παρά πολύ συχνά μετατρεπόταν από διάβασμα σε μελέτη.

Σε μια μακρόχρονη περίοδο όπου οι πολιτικές ειδήσεις συνέβαιναν αλλά δεν σχολιάζονταν ή αναλύονταν, το ΒΗΜΑ, τα στελέχη του και ο Χρήστος Λαμπράκης, φρόντιζαν, έστω και χωρίς την υποστήριξη της εσωτερικής ειδησιογραφίας να διαμορφώνουν σταθερά, ένα πεδίο σκέψης και προβληματισμών, ένα ευρύ πεδίο απαιτητικής πνευματικής άσκησης μέσω διεθνών ειδήσεων και σχολιασμών, μέσω έμμεσων παραλληλισμών με τα εν Ελλάδι προβλήματα, μέσω αναλύσεων μεγάλων ιστορικών ζητημάτων από τις εποχές που η Ελλάδα είχε συμμετοχή σε αυτά, μέσω θεμάτων τέχνης και πολιτισμού. Με την σημερινή πληθώρα θεμάτων που βομβαρδίζεται όποιος παρακολουθεί τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (όπως λέγονται), τα πεδία στα οποία αναφερόταν το ΒΗΜΑ στην δικτατορία φαντάζουν ελάχιστα. Σε αυτά τα «λίγα» πεδία, το ΒΗΜΑ κατάφερνε και έδινε μια εξαιρετική πυκνότητα στην ουσία τους.

Για επτά χρόνια το Βήμα κινείται αναγκαστικά μεταξύ φτωχής επισήμως επικαιρότητας και μιας πλούσιας σειράς πολιτισμικών-δημοκρατικών «επενδύσεων». Μιας πορείας η οποία οδηγεί σε μια ουσιαστική ευαισθητοποίηση, γεφυρώνοντας τον λόγιο και κεντρώο προδικτατορικό πολιτικό παρελθόν με το τρέχων δικτατορικό πλαίσιο μέσα σε μια καθημερινότητα κατά την οποία το άμεσο είναι βουβό ενώ το έμμεσο είναι διαρκώς παρόν. Συνέχισε στην διάρκεια της χούντας, την έκδοση του το Βήμα, όπως και οι άλλες εφημερίδες του Συγκροτήματος Λαμπράκη. Σαν να μην επηρεάστηκε το ΒΗΜΑ από την μεγάλη αλλαγή της επταετίας εκείνης, όπου οι συντάκτες ύλης κυριάρχησαν σε βάρος των συντακτών των εφημερίδων, μιας ουσιαστικής και βαθύτατης ανατροπής η οποία συνεχίστηκε και μετά την χούντα, ορίζοντας πλέον μια διαφορετική πραγματικότητα για τον ελληνικό τύπο.

Έμεινε μακριά το ΒΗΜΑ, από τον εύκολο εντυπωσιασμό της περιόδου. Διαφύλαξε τις σελίδες του από τις κυρίαρχες τότε ειδήσεις και σχόλια σχετικά, με εγκλήματα τιμής, με την ηθική διαφθορά της νεολαίας, με την ανάδειξη σε κεφαλαιώδες ζήτημα της εγκληματικής δραστηριότητας εν γένει, με την ποδοσφαιρική επικαιρότητα και με την προσωπική «πιπεράτη» ζωή των καινούριων λαϊκών καλλιτεχνών. Προσπάθησε να δώσει ζωή ποιότητας και σκέψης και να διατηρήσει σταθερό το κριτήριο της πολιτικής αντίληψης έστω και αν το επιβεβλημένο πλαίσιο το απαγόρευε.

Η εφημερίδα, κατά την δύσκολη εθνικά και πολιτικά περίοδο των πρώτων εβδομάδων της Μεταπολίτευσης, θα ενισχύσει σταδιακά την πολιτική ειδησιογραφία αλλά παράλληλα θα διατηρήσει το στοιχείο που την ξεχώρισε στα χρόνια της Χούντας. Θα διατηρήσει και θα ενισχύσει το σύμπαν των επιφυλλίδων και των άρθρων γνώμης. Σταδιακά, όσο η Μεταπολίτευση προχωράει, η εφημερίδα θα διατηρήσει την παραλληλία αυτή, καθιστώντας την έννοια των επιφυλλίδων της, ένα είδος ισχυρής ταυτότητας η οποία θα την συνοδεύει και θα την χαρακτηρίζει στην μακρά μεταδικτατορική της ζωή.

Παρόντα σε αυτή την περίοδο της μετάβασης στις επιφυλλίδες, πρόσωπα οικεία σε αυτόν τον ρόλο και από της διάρκεια των ετών της Χούντας, πάντοτε σε αυτόν τον συγκροτημένο σχολιασμό θεμάτων της καθημερινότητας, μεταξύ άλλων, ο παλαιός

δημοσιογράφος και χρονικογράφος Παύλος Παλαιολόγος (1895-1984) με μεγάλη εμπειρία ακόμη και στην εξαιρετική δημοσιογραφική κάλυψη του πολέμου του 1940-1941 και ο Κωνσταντίνος Θ. Δημαράς, ο λόγιος στον οποίο θα μπορούσε να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός του σοφού των νεότερων καιρών μας. Ο Κ. Θ. Δημαράς (1904-1992) ασχολήθηκε με τρόπο ουσιαστικό και βαθύτατο με την ιστορία των νοοτροπιών των νεοελλήνων μέσω της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας και των πολιτισμικών ρευμάτων της κάθε εποχής. Θαρραλέος σε κάθε εποχή, επίμονος στις αναζητήσεις του αξιόλογου και διαφορετικού, έγραφε επιφυλλίδες στο ΒΗΜΑ ήδη από πολλές δεκαετίες, με κείμενα όπως εκείνο του 1948 στο οποίο ανέπτυξε με παρρησία ως αρνητικό γεγονός, το ότι ουδείς στην Ελλάδα ή στην Ευρώπη δεν έθιγε το θέμα της καταστροφής των βιβλιοθηκών και των αρχείων, τα οποία στεγάζονταν σε κτίρια που κατεστράφησαν λόγω των βομβαρδισμών του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου.

Από τα έμμεσα της περιόδου της δικτατορίας, προϊούσης της Μεταπολίτευσης η θεματολογία αρχίζει και θίγει περισσότερο άμεσα και τρέχοντα θέματα σχετικά πλέον με την ηθική-πολιτική ανασυγκρότηση των νοοτροπιών οι οποίες κατά το ΒΗΜΑ θα απαιτηθούν στον νέο κόσμο της Ελλάδας.

Με το χουντικό έλεγχο παρόντα, το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974 εναντίον του Μακαρίου, παρουσιάζεται ως σύγκρουση στο εσωτερικό των ελληνοκυπρίων ενώ παράλληλα δύο ημέρες μετά ο Παύλος Παλαιολόγος θίγει το γενικό θέμα των αλλαγών στις προτιμήσεις των Ελλήνων αναδεικνύοντας θέματα, όπως τον τζόγο της τράπουλας και τον περιορισμό ανάγνωσης βιβλίων γενικού ενδιαφέροντος (Παλαιολόγος, 1974). Την ίδια ημέρα ο Κ. Θ. Δημαράς συστήνει στον νεαρό τότε ερευνητή Κυριάκο Ντελόπουλο να διασταυρώνει τα στοιχεία από τα τεκμήρια που εντόπισε και οποία δημοσιεύει (Δημαράς, 1974).

Στις 20 Ιουλίου, ημέρα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, ο Παλαιολόγος κινητοποιείται σε μια αντιθουρβική εκστρατεία και διαμαρτύρεται για την διαρκή όχληση κατά τις βραδινές ώρες με κακόηχη μουσική από παραποιημένα δημοτικά τραγούδια, εξατμίσεις μοτοσυκλετών και άλλα. Ο Δημήτρης Μαρωνίτης σε επιφυλλίδα με τίτλο «Μέτρα και σταθμά και η οικονομία της γλώσσας» υποστηρίζει ότι η οικονομία θα ήταν καλό ζύγι για να σταθμίσουμε το βάρος της γραφής, προκειμένου να ελεγχθεί με δικαιοσύνη η πληθωρική ελαφρότητα της έκφρασης,

κυρίως όμως για να γνωρίσουμε και σεβαστούμε τις συγγενείς αρετές του γραπτού λόγου- εκεί όπου υπάρχουν, όπως γράφει (Μαρωνίτης, 1974) .

Την επομένη ημέρα όταν έχει γίνει πλέον γνωστή η τουρκική επίθεση στην Κύπρο γράφονται άρθρα με το στεγνό πατριωτικό περιεχόμενο της χουντικής κυβέρνησης και τις ωραιοποιημένες πολεμικές ανταποκρίσεις από την Κύπρο περί απωθήσεως των επιτιθεμένων τουρκικών δυνάμεων στην θάλασσα. Η εφημερίδα δημοσιεύει δήλωση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου (1974) όπου κάνει σαφές πως ουδείς την στιγμή εκείνη έχει το δικαίωμα να εξετάσει το πως έφτασε η Ελλάδα στην «δραματική» εμπλοκή αλλά αφού το Έθνος βρίσκεται «επι ποδός πολέμου, οφείλομεν ως Έλληνες να είμεθα στρατιώται ή συμπαρασάται των στρατιωτών μας».

Δύο ημέρες μετά, (τελικώς) τελευταία ημέρα της δικτατορίας, ο Παλαιολόγος (1974) σε επιφυλλίδα με τίτλο «Παρθενική πορεία» παρουσιάζει την Ελλάδα ως παράγκα υπό διαρκή επισκευή ήδη, από την μικρασιατική καταστροφή όπου διαρκώς παλεύει με τα πισσόχαρτα που στεγάζουν τους ξεριζωμένους και τα αίματα και την πείνα που συνοδεύουν τους πολέμους. Στην αναδρομή αυτή, ο Εμφύλιος ονομάζεται «συμμοριτοπόλεμος» ενώ τον χαρακτηρίζει ως αιτία που τίναξε την παράγκα-Ελλάδα στον αέρα. Στις «εσωτερικές αναταραχές» που ακολούθησαν, γράφει, μας έλεγαν, «μειδιάστε παρακαλώ και κάναμε πως μειδιούμε»... «Ώσπου προχθές, εκεί που τα παιδιά που έπαιζαν στους δρόμους, τον «πόλεμο» τους. Πόλεμος χωρίς εισαγωγικά αντήχησε στους αιθέρες, γενική επιστράτευση εσήμανον πομποί και έντυπα και οι πολεμιστές του 1940 είδαν τα παιδιά τους πειθαρχικά κι αυτά να βαδίζουν-παρθενική πορεία-στα κέντρα κατατάξεως τους. «Με το χαμόγελο στα χείλη...», ήταν το τραγούδι του 1940.» Το κείμενο του Παλαιολόγου προσεγγίζει την, αναγκαία ηθικά, συγκρότηση που απαιτούν οι στιγμές. Χωρίς στείρες εξάρσεις ορίζει την δυνατότητα αλλά και την φυσική υποχρέωση να αναλάβει τις τύχες του ένα λαός, συγκροτώντας τελικά μια δική του προσπάθεια, πάντοτε μέσω πολέμων κάθε είδους, με ένα κράτος μάλλον απόν παρά παρόν. Σαν η αφετηρία της κάθε γενιάς, να είναι μια «παρθενική» πορεία ενηλικίωσης η οποία, στην ελληνική περίπτωση περνούσε μέσα από έναν φονικό πόλεμο.

Την επόμενη ημέρα, πρώτη ημέρα της Μεταπολίτευσης* και η αρχή της μεταβατικής περιόδου προς την δημοκρατία, ο κεντρικός τίτλος της εφημερίδας είναι «Μόνη Διέξοδος στην Εθνική Κρίση-Ενωμένοι και Ελεύθεροι».

Το άρθρο, εν αγνοία φυσικά του ότι θα επακολουθήσει για την Κύπρο (τελικώς έως σήμερα), καταγράφει με ψύχραιμο τρόπο την τραγική στιγμή: «Μεγάλες εθνικές κρίσεις, όπως ένας απειλούμενος πόλεμος, προκαλούν συχνά την κάθαρση που είναι απαραίτητη για να ξεριζωθή η μακροχρόνια κι ανώμαλη κατάσταση. Κι είναι πραγματικά αμφίβολο αν, χωρίς την ξαφνική ένταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, θα είχε καταστή τόσο αναπόδραστη η ανάγκη να κληθούν ο λαός και οι πολιτικοί του εκπρόσωποι, για ν' αντιμετωπισθούν τα εθνικά θέματα που προέκυψαν μέσα στις τελευταίες οκτώ ημέρες από την βίαιη δηλαδή ανατροπή του αρχιεπισκόπου Μακαρίου στην Κύπρο, και την τουρκική εισβολή που ακολούθησε έως σήμερα.» Στην συνέχεια το άρθρο αναφέρεται στην ανάγκη λήψης άμεσων μέτρων για να τονωθεί η εθνική συνείδηση και για να απελευθερωθούν οι κρατούμενοι, για να παύσει η δίωξη εναντίον όσων δεν είχαν συλληφθεί. Πρόκειται θα λέγαμε, για ένα προσεκτικό, αλφαβητάριο για τα πρώτα δημοκρατικά βήματα όταν ο χουντικός στρατός δεν έχει δηλώσει ότι αποσύρεται από το πολιτικό προσκήνιο. («Μόνη Διέξοδος στην Εθνική Κρίση- Ενωμένοι και Ελεύθεροι», 1974).

*Σχετικά με την επικαιρότητα η οποία παρουσιάζεται στην εφημερίδα θα χρειαστεί να υπολογίζεται το γεγονός ότι η εφημερίδα παρουσιάζει την κάθε είδηση με χρονική καθυστέρηση μας τουλάχιστον ημέρας.

Για την συγκρότηση της νέας κυβέρνησης τα σχόλια, την ίδια ημέρα, είναι προφανώς θετικότερα αν και είναι σαφές ότι η υπάρχει η αίσθηση πως κατά την ρευστότητα που επικρατούσε, η Χούντα ενδεχομένως δεν είχε πει την τελευταία της λέξη. Αυτό καταγράφεται σε επίσης πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «Με Νέες Δυνάμεις. Να επιτύχη το ταχύτερο την αποστολή της». Στο άρθρο η περίοδος της χούντας αναφέρεται ως «πάγωμα επτά μισή ετών» και επισημαίνεται ότι η κυβέρνηση συγκροτήθηκε από προσωπικότητες οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται από τις κομματικές τους δεσμεύσεις αλλά από το κύρος τους και ότι εκπροσωπείται «σχεδόν» το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων, εκτός της Αριστεράς, αναφέροντας επίσης ότι εκπροσωπείται η αντίσταση κατά της δικτατορίας, η οποία όπως γράφεται, επέσυρε διώξεις, φυλακίσεις και εκτοπισμούς. Η προσέγγιση, με πρωτοβουλία του Χρήστου Λαμπράκη προφανώς, χαρακτηρίζει το ισορροπημένο αστικό Κέντρο που δεν μακροημέρευσε στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, κρινόμενο «ξεπερασμένο» από την λαϊκιστική επέλαση των ετών εκείνων. Οι λέξεις «Νέες Δυνάμεις» του τίτλου του άρθρου, μάλλον αποτελούν της πρώτη αναφορά στο δεύτερο συνθετικό που θα προστεθεί στον τίτλο της Ενώσεως Κέντρου για να εκφράσει και να εκφραστεί τόσο η αντιστασιακή δράση των προσώπων που θα στελέχωναν το κεντρικό κόμμα όσο και την μεταρρυθμιστική του πρόταση. («Με Νέες Δυνάμεις. Να επιτύχη το ταχύτερο την αποστολή της», 1974).

Τα παραπάνω δημοσιογραφικά κείμενα συστήνουν την βάση της αφετηρίας, επι της οποίας θα αρχίσει να λειτουργεί η εφημερίδα σε νέο κλίμα και εμφανές ελεύθερο πνεύμα, διαλεγόμενη με τους αναγνώστες της, σε μια πορεία εξόδου από την χούντα και μετάβασης στην δημοκρατία. Παράλληλα όμως συνεχίζεται για της εφημερίδα ο άλλος οικείος από τα χρόνια της δικτατορίας, έμμεσος δρόμος πνευματικής καλλιέργειας και δημιουργίας ερεθισμάτων, για την τροφοδότηση συνθετικών σκέψεων δημοκρατικής και ιστορικής ποιότητας. Στην κατεύθυνση αυτή την επομένη ημέρα δημοσιεύεται διαφήμιση με την παρουσίαση του εξωφύλλου των εκδόσεων Ερμής, του βιβλίου του Ρήγα, «Σχολείον των ντελικάτων εραστών» (Το Βήμα, 1974).

Ανοίγοντας η εφημερίδα, ένα τομέα αρθρογραφίας που θα χαρακτηρίσει τον δημοκρατικό Τύπο της Μεταπολίτευσης, όπου το πρόσφατο παρελθόν θα συμμετέχει, ως αφετηρία στην τρέχουσα πολιτική πορεία. Έτσι ξεκινά μια σειρά δημοσιευμάτων στα οποία κατ' αρχάς δημοσιεύονται ονόματα ανθρώπων που διορίστηκαν από την χούντα σε θέσεις ευθύνης, πρωθυπουργοί, υπουργοί υφυπουργοί. Στην κατεύθυνση αυτή και την επομένη ημέρα δημοσιεύονται σύντομα βιογραφικά προσώπων τα οποία κατέλαβαν στην διάρκεια της δικτατορίας πρωθυπουργού, υπουργού και υφυπουργού* (Το Βήμα, 1974). Η εφημερίδα θεώρησε προφανώς ότι η κάθαρση και η τιμωρία των συνεργατών της δικτατορίας θα επεκτεινόταν και εκτός στρατού. Αγνοούσε όπως ήταν φυσικό την απόδοση σε μερικούς μήνες από την Μεταπολίτευση, από την κυβέρνηση Καραμανλή στην Χούντα, όχι ενός επτάχρονου εγκλήματος ότι έπραξαν οι χουντικοί ως στελέχη του κράτους κατά την διάρκεια της επταετούς δικτατορίας, αλλά, ενός «στιγμιαίου εγκλήματος», όπου δέσμευε το δικαστήριο να δικάσει μόνον τους στρατιωτικούς για τον αδίκημα της εσχάτης προδοσίας και της ανατροπής του πολιτεύματος.

*Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα παρουσιάστηκαν εκατό σαράντα εννέα σύντομα βιογραφικά των πρωθυπουργών, των υπουργών και των υφυπουργών της χούντας.

Ως ένα αδίκημα το οποίο πραγματοποιήθηκε τις πρώτες ώρες της 21ης Απριλίου 1967, όταν καταλύθηκε η δημοκρατία.

Στις 27 Ιουνίου το πολυκατάστημα της εποχής εκείνης, MINION, δημοσιεύει διαφήμιση με στίχους του Κωστή Παλαμά από τον «Δωδεκάλογο του γύφτου»: «Και μην έχοντας πιο κάτω άλλο σκαλί να κατακυλήσεις πιο βαθιά στου Κακού την σκάλα, για τ' ανέβασμα που σε καλεί θα αισθανθείς να σου φυτρώνουν, ώ χαρά! τα φτερά, τα φτερά τα πρωινά σου τα μεγάλα.» Στην ίδια διαφημιστική καταχώρηση του MINION παρουσιάζεται και η φράση «Χέρι με χέρι, όλοι μαζί ας δουλέψουμε τώρα για μια καλύτερη ζωή!» (Το Βήμα, 1974) Η καταχώρηση συνάδει και με εκείνο το αναμφισβήτητο παρόν πνεύμα τις ημέρες εκείνες, μιας «συντηρητικής» ανάτασης η οποία υποστήριζε την σαφώς ήπια μετάβαση στην νέα κατάσταση. Ωστόσο το μήνυμα, παρότι κατά βάση διαφημιστικό, διατυπώνει μια ευχή ηθικής ανάτασης με την αναφορά στην τότε ισχυρή παρουσία του Παλαμά στην εκπαίδευση και στον λόγο των λογίων ανθρώπων.

Στην κατεύθυνση της ενίσχυσης των ποιοτικών και πνευματικών αναγκών της Μεταπολίτευσης, ο εξαιρετικά σημαντικός ιστορικός της νεοελληνικής εκπαίδευσης Αλέξης Δημαράς (1974), δημοσιεύει επιφυλλίδα με τίτλο « Για την ώρα τη μεγάλη». Ως εισαγωγή παραθέτει απόσπασμα από το φιλολογικό περιοδικό «Ο Νουμάς» του 1905, το οποίο αποτέλεσε ένα από τα κυριότερα έντυπα στον αγώνα για την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας των αρχών του 20ου αιώνα. Παραλληλίζοντας ο Αλέξης Δημαράς, έμμεσα τον αναγκαίο αγώνα για την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας με την ανάγκη για άμεση οργάνωση της νέας παιδαγωγικής αφετηρίας για την χώρα, προτείνει να οργανωθεί άμεσα το νέο σύστημα σπουδών. Παρακινώντας τους αναγνώστες της εφημερίδας, την κοινή γνώμη της χώρας και την νέο αναγεννημένη Πολιτεία παραθέτει το κείμενο του 1905, ορίζοντας μέσω αυτού την έκτακτη ανάγκη για σωστή προετοιμασία: « Βέβαια, θάτανε θρίαμβος της Αλήθειας να μπορούσε το αναγνωσμάτARIO (της δημοτικής γλώσσας εννοείται) που ονειρευόμαστε να μπει αμέσως και στο σχολειό και να διώξει τάλλα, τα σχολαστικά και τα ψεύτικα. Μα κι αν δεν το δεχθεί η Επίσημη Πολιτεία αμέσως, δεν πειράζει. Αρκεί νάχουμε έτοιμη δουλειά για την ώρα τη μεγάλη κι αρκεί να μπορέσουμε να δείξουμε στους παιδαγωγόγητους παιδαγωγούς μας με ποιο τρόπο πρέπει να δουλέψουνε.»

Σταθερά η εφημερίδα, αναδεικνύει την (υπάρχουσα ευτυχώς) θετική δημοκρατική με όλες τις έννοιες, παράδοση του τόπου μας. Ορίζοντας σαφώς ότι παράδοση δεν είναι το παρελθόν αλλά, η υγιής σύνθεση μαζί του.

Την τελευταία ημέρα του Ιουλίου, οκτώ ημέρες μετά την ανάληψη της ηγεσίας της χώρας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή όταν ακόμη δεν έχει γίνει η μεγάλη δεύτερη τουρκική επίθεση στην Κύπρο και όταν ακόμη ο χουντικός ακόμη στρατός δεν έχει δηλώσει ότι αποσύρεται από το πολιτικό προσκήνιο και τέλος, όταν ο Κ. Καραμανλής έχει δηλώσει την προηγούμενη ημέρα ότι είναι απαραίτητη η συναδέλφωση λαού και στρατού. Το ΒΗΜΑ δημοσιεύει επιφυλλίδα του στρατηγού Γεώργιου Ιορδανίδη, ενός εξαιρετικά ικανού, σεμνού, κεντρώου δημοκρατικού και μετρημένου στις απόψεις του αξιωματικού, με δράση στον πόλεμο της Αλβανίας, στις ελληνική κατασκοπεία στην Μέση Ανατολή, στον Εμφύλιο πόλεμο, στην Άγκυρα ως στρατιωτικός ακόλουθος, στην μεταπολεμική ανοικοδόμηση των δημοσίων έργων. Με έναν τρόπο υπήρξε ως απόστρατος στρατηγός, επικεφαλής της αστικής κεντροαριστερής αντιστασιακής οργάνωσης κατά της χούντας, Δημοκρατική Άμυνα. Για την δράση του αυτή εξορίστηκε και φυλακίστηκε από την δικτατορία ενώ ήδη πριν από την επιβολή της δικτατορίας, αρθρογραφούσε στο ΒΗΜΑ επισείοντας με στοιχεία, τον μεγάλο κίνδυνο επικείμενης στρατιωτικής δικτατορίας, κυρίως λόγω της γνώσης του εκ των έσω, της αντιπολιτικής και αντικοινοβουλευτικής νοοτροπίας, των περισσότερων αξιωματικών.

Ο στρατηγός ανοίγει το θέμα, μεταδικτατορικός στρατός, σε επιφυλλίδα με τίτλο « Η συναδέλφωση λαού και στρατού. Η αποστολή της στρατιωτικής ηγεσίας» , Ο υπότιτλος εμπεριέχει σαφώς ένα μήνυμα απαιτήσεων στην ακόμη διορισμένη από την Χούντα, ηγεσία του στρατεύματος.* Μεταξύ άλλων, εντός του κειμένου, αναλύει ως μήνυμα επιμένοντας ιδιαιτέρως, στο ζήτημα της απολύτως αναγκαίας αναδιοργάνωσης της ιεραρχίας εντός του στρατού η οποία είχε καταργηθεί επί δικτατορίας, όπως και στο υπόλοιπο κράτος και σε κάθε θεσμό και δομή. Ξεκινώντας με την αναγκαία συναδέλφωση επισημαίνει: «Αλλά συναδέλφωση δεν σημαίνει κοινή παρουσία λαϊκών και στρατιωτικών εκπροσώπων σε τελετές και πανηγύρεις με ομιλίες και προσφωνήσεις» (Ιορδανίδης, 1974). Στην συνέχεια με ζητούμενο από τον στρατηγό την ουσιαστική συναδέλφωση λαού και στρατού, καταγράφει την υποχρέωση των αξιωματικών, υπαξιωματικών και στρατιωτών να πειθαρχούν στην ηγεσία τους και εκείνη, αφενός να υπακούει στην κυβέρνηση και αφετέρου να περιφρουρεί την Πολιτεία, να απαγορεύει και να εκμηδενίζει έγκαιρα κάθε απόπειρα για αντιδημοκρατικό εγχείρημα. Επίσης, οι στρατιωτικοί να σέβονται την κυρίαρχη θέση του λαού στην Πολιτεία και τα ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών. Η στρατιωτική ιεραρχία και γενικά το σύνολο των ενόπλων Δυνάμεων, επιμένει ο δημοκρατικός στρατηγός, να πειθαρχούν απόλυτα στην Κυβέρνηση και να έχουν την ετοιμότητα να εκτελούν εντολές της σε κάθε περίπτωση. Ο στρατός να πιστεύει πως η συνταγματική τάξη είναι αναγκαία και να υποστηρίξει την προκήρυξη βουλευτικών εκλογών το ταχύτερο δυνατό και να υποσχεθεί ότι θα εκτελέσει τα καθήκοντα του σύμφωνα με τους κανονισμούς και τις κυβερνητικές διαταγές για την νόμιμη και ομαλή εξέλιξη της προσφοράς ψήφου από τους εκλογείς.

*Χρειάζεται αν αναφερθεί ότι, έως την δεύτερη τουρκική επίθεση στις 14/8/1974 ο Κ. Καραμανλής, αναγκαστικά διατήρησε την ίδια ηγεσία που ήταν διορισμένη και πιστή στον αφανή δικτάτορα ταξίαρχο Δ. Ιωαννίδη. Στην συνέχεια διορίστηκαν στις καίριες θέσεις: Α/ΓΕΕΘΑ (Αρχηγού Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης), Α/ΓΕΣ (Αρχηγού Γενικού Επιτελείου Στρατού) και διοικητή του Γ' Σώματος Στρατού της μεγαλύτερης ελληνικής μονάδας υπεύθυνης για όλη την βόρεια Ελλάδα, κατά σειρά, ο αποταχθείς από την χούντα στρατηγός Διονύσιος Αρμπούζης και οι εν ενεργεία στρατηγοί Ιωάννης Ντάβος και Αγαμέμνων Γκράτσιος. Οι δύο τελευταίοι ήταν διορισμένοι μεν από την χούντα αλλά με σαφή διάθεση πίστης στον Κ. Καραμανλή και συνεργασίας με την κυβέρνηση. Η αλλαγή αυτή, σε στιγμές δραματικές για την άμυνα και την ασφάλεια της χώρας, ωφέλησε την ασφαλή επικοινωνία κυβέρνησης και στρατιωτικής ηγεσίας και σεβασμού της τελευταίας στον Κ. Καραμανλή. Δεν σήμαινε προφανώς όμως και την αντιχουντική θέση και φιλοδημοκρατική στάση του στρατεύματος και του ιδιαιτέρως μεγάλου μέρος των αξιωματικών του, που παρέμεναν ταυτισμένοι και εμπνευσμένοι, από την χούντα.

Όλα τα παραπάνω γράφονται από τον στρατηγό, την στιγμή που η χούντα έχει καταρρεύσει πολιτικά αλλά δεν έχει ακυρωθεί στρατιωτικά-επιχειρησιακά, άρα εκφράζουν την δημοκρατική αγωνία τις ευχές και ελπίδες του. Πρόκειται για ελπίδες που κατά την Μεταπολίτευση μετατράπηκαν σε απαιτήσεις, οι οποίες ουδέποτε είχαν ισχύσει στον μεταπολεμικό ελληνικό στρατό. Η απουσία τους κατά τον δημοκράτη στρατηγό, οδήγησε στην βαθύτατη νοοτροπία πολλών αξιωματικών, η οποία επέτρεψε στην επιβολή της δικτατορίας. Η δημόσια διατύπωση αυτών των προτροπών και προϋποθέσεων, από ένα δημόσιο και σεβαστό πρόσωπο με πολεμική και αντιστασιακή δράση, όπως ο στρατηγός Ιορδανίδης, σε μια μεγάλης κυκλοφορίας και υψηλού κύρους παραδοσιακά κεντρώα εφημερίδα, αποτύπωνε την ανάγκη και την ελπίδα του προοδευτικού αστικού κόσμου να αναγεννηθεί ένας στρατός ο οποίος θα έχει ως στόχο την ασφάλεια της χώρας και την προστασία των πολιτών αντί τον ιδιοτελή στόχο να κυβερνά δικτατορικά την χώρα.

Στις 31 Ιουλίου 1974 ο Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, πρώην υφυπουργός Εθνικής Άμυνας της κυβέρνησης της Ενώσεως Κέντρου και εκ των πιστών το 1965 βουλευτών κατά την Αποστασία στον Γεώργιο Παπανδρέου, δημοσιεύει άρθρο στο οποίο γίνεται η πρώτη αναφορά σχετικά με την ανασυγκρότηση του κομματικού φορέα του κεντρώου χώρου. Αναφέρεται στην ανάγκη αναβίωσης των δεσμών της Ενώσεως Κέντρου με την λαϊκή βάση της, προσφέροντας ιδεολογική στέγη βασισμένη ηθικά, στους λαμπρούς δημοκρατικούς αγώνες του κεντρώου χώρου. Ο πρώην υφυπουργός υποστηρίζει ότι «Η Ένωση Κέντρου έχει και τα παλιά κοινοβουλευτικά της στελέχη, τους βουλευτές της, που πολλοί ταλαιπωρήθηκαν, εξορίστηκαν ή φυλακίστηκαν-όπως και εκείνοι των άλλων κομμάτων – αλλά μείνανε πιστοί στο κόμμα τους. Τώρα καλούνται πάλι να συνεχίσουν ως πολιτικοί ηγέτες.» (Παπακωνσταντίνου, 1974) Η δημοσίευση στην εφημερίδα του άρθρου, ενός σημαντικού και σταθερού πολιτικά στελέχους της Ενώσεως Κέντρου, θα σημάνει την αποφασιστική σύσφιξη των δεσμών της εφημερίδας με το πλέον ισορροπημένο πολιτικά τότε, προοδευτικό τμήμα του αστικού χώρου. Ο συνδυασμός κατά τη Μεταπολίτευση, αφενός με την κληρονομιά ενός κόμματος, που έχασε λίγο πριν από την δικτατορία, την κυβερνητική και μεταρρυθμιστική εξουσία μετά από την αποστασία βουλευτών του και αφετέρου με τα στελέχη της κεντροαριστερής αντίστασης στην χούντα, θα αποτελούσε την

πολιτική και πολιτισμική πολιτικά κατεύθυνση, του ίδιου του Χρήστου Λαμπράκη και του Βήματος. Στην εφημερίδα δηλαδή, όπου θα κυριαρχήσει η απόφαση ότι η Μεταπολίτευση, αποτελούσε μια εξαιρετικά σημαντική ευκαιρία για της ανασυγκρότηση του πολιτικού πολιτισμού της χώρα, μετά την ηθική έκπτωση και πολιτική λαίλαπα της Χούντας.

Την ίδια ημέρα, η εφημερίδα αναδημοσιεύει μια ανταπόκριση της βρετανικής Guardian για την κεντροαριστερή πολιτική σκηνή στην Ελλάδα στην οποία, η βρετανική σε επικοινωνία με τους συνεργάτες της στην Αθήνα, παρουσιάζει ως καθοριστική για ότι πολιτικά θα ακολουθήσει, την απαίτηση της κεντροαριστερής αντιστασιακής οργάνωσης «Δημοκρατική Άμυνα», για απόλυτη εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τα χουντικά στελέχη, προκειμένου η οργάνωση να λάβει μέρος στην μεταδικτατορική πολιτική ζωή της χώρας. Η μαξιμαλιστική απαίτηση της Δημοκρατικής Άμυνας, σε σχέση με την άκρως περιορισμένη αποχουντοποίηση που τελικώς ακολούθησε, δείχνει την μεγάλη αποφασιστικότητα της κεντρικής οργάνωσης, του αντιστασιακού προοδευτικού αστικού χώρου, προκειμένου να τεθούν οι υγιείς πολιτικά βάσεις για την εξέλιξη-βελτίωση και όχι για την ανατροπή του αστικού καθεστώτος.

Στην συνέχεια ,στο ίδιο άρθρο, η Guardian, όχι τυχαία κρίνοντας από ότι τελικά θα ακολουθήσει, συνεχίζει με μια συνοπτική παρουσίαση του κατοπινού φαινομένου, Ανδρέας Παπανδρέου (που δεν βρίσκεται ακόμη στην Ελλάδα) και όπου κατά το δημοσίευμα, οι αντίπαλοι του εντός του προοδευτικού χώρου τον χαρακτηρίζουν δημαγωγό. Στην ανταπόκριση θίγεται ακόμη και το ζήτημα της ανάγκης πέραν του Κέντρου, ενός σοσιαλιστικού κόμματος στην μεταδικτατορική Ελλάδα. Στην κατεύθυνση αυτή, ο τότε νεαρός κοινωνιολόγος Κωνσταντίνος Τσουκαλάς (και μετέπειτα σταθερός επιφυλλιδογράφος στο ΒΗΜΑ) αναφέρεται στον Ανδρέα Παπανδρέου λέγοντας ότι, προδικτατορικά διέθετε την υποστήριξη των μη προνομιούχων εργατών, της κατώτερης μεσαίας τάξης, και των αγροτών. Ότι κατά την διάρκεια της δικτατορίας οι θέσεις του μετατοπίστηκαν στα αριστερά και ότι οι δηλώσεις του απέκτησαν τελικά, μαοικό χρώμα.

Όσο για την Αριστερά, η βρετανική εφημερίδα υποστηρίζει πως αν οι δυνάμεις της δημιουργήσουν προσεχώς παρακλάδια στα πανεπιστήμια για να διοχετεύσουν εκεί, τον ενθουσιασμό των φοιτητών. Και ότι εάν ο κ. Καραμανλής κατορθώσει να κάνει

εκλογές με ένα κομμουνιστικό κόμμα όπου μέσω αυτού, οι αριστεροί θα υποστηρίζουν ανοιχτά ή κρυφά την αντίθεση τους προς το ΝΑΤΟ, τότε θα καταστεί σαφές ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις θα έχουν τιθασευθεί και ότι θα είχαν υιοθετήσει δημοκρατικές μεθόδους. (The Guardian, 1974). Πρόκειται για μια συγκροτημένη ανάλυση η οποία ως πρόβλεψη είναι ιδιαιτέρως επιτυχημένη, τουλάχιστον για την πρώτη φάση της Μεταπολίτευσης. Απουσιάζει βεβαίως από την ανταπόκριση, η πρόβλεψη για την συμβολή του λαϊκισμού σε ότι ακολούθησε, αλλά οι βρετανικές προοδευτικές εκτιμήσεις, διατηρούσαν μια αισιοδοξία ή μια ευγενική αφέλεια.

Σε επιφυλλίδα του ο αρχαιολόγος Μανώλης Ανδρόνικος, γράφει ότι «ήρθε η ώρα των νέων», παραθέτει στίχους του Γ. Σεφέρη από το «Μυθιστόρημα ΚΓ΄» (Λίγο ακόμη να ειδούμε...) και επιμένει στην ανάγκη ανασυγκρότησης του ηθικού ρυθμού της Δικαιοσύνης, στην αποκατάσταση των αγωνιστών, στην απομάκρυνση των αμαρτωλών οργάνων των δικαστηρίων προκειμένου να γίνει η Ελλάδα Δημοκρατία. (Ανδρόνικος, 1974)

Δημοσιεύονται, προτροπές του υπουργού Εθνικής Αμύνης Ευάγγελου Αβέρωφ στον στρατό, σχετικές με την πειθαρχία του στρατού στο δημοκρατικό καθεστώς. Την ίδια ημέρα, μια επιφυλλίδα του ιστορικού Γιώργου Δερτιλή, με τίτλο «Η αναβίωση της Δημοκρατίας και η Αριστερά». Η επιφυλλίδα αρχίζει με την φράση «Ο ενθουσιασμός περνά τα προβλήματα μένουν». Αναφέρεται στα οικονομικά ζητήματα, στις δυσκολίες στην νομιμοποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και υποστηρίζει ότι η διαλλακτική στάση της Αριστεράς απέναντι σε αυτά θα είναι καθοριστική για την πορεία της χώρας. Αντίστοιχα, η πορεία της χώρας θα κριθεί, κατά τον Δερτιλή, στο κατά πόσο τα άλλα κόμματα θα αναγνωρίσουν «επί τέλους» τα ανθρώπινα και τα πολιτικά δικαιώματα της Αριστεράς των Ελλήνων που θα της ακολουθήσουν. Η στάση αυτή θα έδινε κύρος στην ευρεία δημοκρατική ιδεολογία. Η πολιτικές αξίες θα ενδυναμωθούν με τον περιορισμό της ανομίας και με την ενίσχυση των εννοιών της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αντίθετα θα είναι τα αποτελέσματα κατά τον ιστορικό στην περίπτωση όπου τροφοδοτηθεί ξανά η πόλωση αυτή τη φορά από λάθος πανικού της Αριστεράς ή από διάθεση της Δεξιάς να δημιουργήσει πάλι πολιτικό μονοπώλιο. (Δερτιλής, 1974) Η άποψη του τριάντα τετράχρονου τότε ιστορικού αφενός αντανakλά τον πλουραλισμό της εφημερίδας και την σύνθεση προβληματισμών που θέλει να δώσει στους αναγνώστες της. Παράλληλα όμως η

άποψη του νεαρού τότε ιστορικού ορίζει τον χαρακτήρα που θέλει να εγκαταστήσει η εφημερίδα στην αφετηρία της Μεταπολίτευσης αφού ο λόγος του Δερτιλή προβάλλει ένα πλαίσιο παραταξιακής ισονομίας με ένα μοντέλο σύγχρονης ευρωπαϊκής Αριστεράς η οποία θα έχει αντικείμενο την διεκδίκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και την εγκατάλειψη των φόβων του παρελθόντος.

Ο εξαιρετικός ειδικός της εκπαίδευσης και φιλόσοφος Παναγιώτης Παπανούτσος αναλύει σε επιφυλλίδα του, την απάντηση σε ένα ερώτημα που διατυπωνόταν σε όλη την εποχή της δικτατορίας από τον δημοκρατικό κόσμο, του τί είναι επανάσταση, σε απάντηση προφανώς του όρου αυτού που χρησιμοποιούσε απολύτως καταχρηστικά η χούντα. Ο δημοκράτης φιλόσοφος ορίζει ότι προϋπόθεση για να οριστεί επανάσταση είναι όταν ένα καθεστώς δημιουργεί δίκαιο, όταν το επαναστατικό καθεστώς επιβάλλει δικαιοσύνη σε αδικίες του παρελθόντος, όταν θριαμβεύει η δικαιοσύνη, όταν τα κίνητρα των στελεχών του νέου καθεστώτος είναι καθαρά. (Παπανούτσος, 1974). Ενδιαφέρον είναι ότι με την ίδια συλλογιστική και τα ίδια επιχειρήματα έναν χρόνο αργότερα ο σπουδαίος δικαστής Ιωάννης Ντεγιάννης θα αντιμετωπίσει τις κορώνες των επίορκων αξιωματικών της χούντα οι οποίοι παρουσίαζαν το βάρβαρο και καταστρεπτικό έργο τους ως, επανάσταση. Στο δικαστήριο αυτό, ο πρόεδρος Ντεγιάννης θα δικάσει εκ μέρους του δημοκρατικού αστικού κόσμου που παραμερίστηκε από τον κυβερνητικό μονοπώλιο της Δεξιάς και του Θρόνου αποδεικνύοντας ότι ο κουμμουνιστικός κίνδυνος δεν ήταν πραγματικός αλλά ότι απλώς ήταν το πρόσχημα για τις βαρβαρότητες του μετεμφυλιακού κράτους και για τις καταστροφές που έφερε η χούντα.

Ο εξαιρετικός δημοσιογράφος, επιφυλλιδογράφος, κριτικός θεάτρου και κινηματογράφου του Συγκροτήματος Λαμπράκη, Κωστής Σκαλιόρας ορίζει στην πρώτη του επιφυλλίδα της Μεταπολίτευσης, ως μια διάσταση της ελευθερίας: το μέλλον. « Αν μας ενδιαφέρει, να διασώσουμε για χάρη των απόντων ή των κατοπινών, το κλίμα που συνόδευε την μεταβολή, αν θέλουμε να τους δώσουμε να καταλάβουν ποια ήταν η σύσταση του αέρα που αναπνεύσαμε, τότε θα πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τις μαρτυρίες. Δίπλα στις αντικειμενικές διακριβώσεις, όταν και όπου είναι εφικτές, έχει την θέση του ο προσωπικός αντίλαλος.» Για την αναζήτηση όπως έγραφε ο εξαιρετικός άνθρωπος των γραμμάτων και στέλεχος της Εταιρείας Σπουδών της Σχολής Μωραΐτη, της αληθινής φυσιογνωμίας εκείνων των ημερών η

οποία θα καταγραφεί μόνον αφού, « αποθέσουμε τις υποκειμενικές μας αντιδράσεις μέσα στο αδρό περίγραμμα της συλλογικής σύμπνοιας.» (Σκαλιόρας, 1974). Η παραίνεση του, εκτός της τρυφερής και ελπιδοφόρας διάστασης που αποδίδει στο (δημοκρατικό πλέον μέλλον της Ελλάδας), προμηνύει με τον πλέον ουσιαστικό τρόπο και την απέραντη σειρά αφιερωμάτων, μέσω της οποίας, κυρίως ο δημοκρατικός και αριστερός Τύπος θα δημοσιεύει για δεκαετίες τις εμπειρίες της αντίστασης κατά της Χούντας εκ μέρους προσώπων, οργανώσεων, πολιτικών συσσωματώσεων. Πρόκειται για τεκμήρια δημόσιας, επί της ουσίας, ιστορίας, μέσω των οποίων αφενός ανανεωνόταν διαρκώς η αντίληψη για το θετικό της αντιχουντικής αντίστασης και αφετέρου αποτέλεσαν σταδιακά εξαιρετικές πηγές για την ιστορική έρευνα της περιόδου, ειδικότερα για το κλίμα της περιόδου της δικτατορίας και ίσως λιγότερο για την ακρίβεια αυτή καθ' αυτή των γεγονότων. Πρόκειται για ένα πλούτο «φρέσκων» πηγών, όταν τα γεγονότα ήταν ακόμη νωπά, κάτι που η ελληνική έρευνα στερήθηκε για την δεκαετία του 1940, λόγω της πολιτικής ποινικοποίησης της εαμικής αντίστασης.

Στις 13 Αυγούστου, η εφημερίδα δημοσιεύει δύο ουσιαστικά άρθρα για την έννοια και τους κινδύνους που ενέχει η συνομωσία εντός του στρατού σε σχέση με τις δημοκρατικές κυβερνήσεις που έχουν στόχο την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων. Η σύνδεση των δύο θεμάτων είναι βαθιά και υπήρξε καθοριστική για την δημοκρατία στην χώρα. Το ένα είναι η είδηση για την αποχώρηση (επιτέλους) των δεκάδων τεθωρακισμένων αρμάτων μάχης τα οποία η χούντα διατηρούσε σταθερά στην Αθήνα για την προστασία της. Για την αποχώρηση των αρμάτων δεν αρκούσε μια απλή εντολή. Χρειάστηκε να μεταβεί ο ίδιος ο Κ. Καραμανλής στο ελληνικό Πεντάγωνο, συνοδεία του τότε υπουργού Δημοσίας Τάξεως Σόλωνα Γκίκα, προπολεμικού αξιωματικού, πρώτου ηγέτη από το 1945 της αντικοινοβουλευτικής και αντιπολιτικής συνωμοτικής οργάνωσης ΙΔΕΑ η οποία έλεγχε το εσωτερικό του στρατού και είχε ως στόχο τον έλεγχο και των κυβερνήσεων. Ο Γκίκας στις αρχές της δεκαετίας του 1950 είχε την θέση του Αρχηγού του Στρατού και στην συνέχεια υπήρξε βουλευτής της ΕΡΕ και υπουργός των κυβερνήσεων Καραμανλή. Η (αναγκαστική για την αποχώρηση των αρμάτων) παρουσία του στο Πεντάγωνο, στο πλευρό του Καραμανλή της Μεταπολίτευσης σημαίνει αυτομάτως και την άρνηση της μεταχουντικής Δεξιάς να αποδεχθεί την λειτουργία συνομωσίας η οποία θα

υποσκάψει το πολιτικό της κύρος. Το δεύτερο σχετικό με τον στρατό θέμα της 13/8 είναι ένα μακροσκελές και ιδιαιτέρως ουσιαστικό άρθρο του στρατηγού Γεώργιου Ιορδανίδη, όπου αυτή την φορά αναλύει τους κινδύνους που ενέχει για την Δημοκρατία, η ανοχή της συννομωσίας στον στρατό και το ότι εντός του καταστατικού του ΙΔΕΑ, ήδη από το 1944 αναφερόταν ως «λύση» η επιβολή της δικτατορίας. Το ιδιαιτέρως ενδιαφέρον κλειδί στο άρθρο του κεντρώου στρατηγού είναι η εξής φράση μέσω της οποίας απεικονίζεται η καταστροφική επιτυχία της συννομωσίας στο μεταπολεμικό στρατό: «Όταν αποφάσισαν να προχωρήσουν στο πραξικόπημα της 21^{ης} 1967 ήσαν βέβαιοι ότι δεν είχαν αφήσει σε καίρια θέση κανέναν, που θα μπορούσε ν' αντισταθεί. Είναι ψέμα ο ισχυρισμός τους ότι την νύχτα εκείνη είχαν αντιμετωπίσει κίνδυνο για την ζωή τους. Ο φόβος τους ήταν έμφυτος.» (Ιορδανίδης, 1974)

Στην ειδησιογραφία της 15 Αυγούστου, επομένης της τουρκικής επίθεσης του Αττίλα 2, η εφημερίδα καταγγέλλει την αδράνεια του ΝΑΤΟ και επιδοκιμάζει της απόφαση του πρωθυπουργού Καραμανλή για την αποχώρηση της χώρας από το στρατιωτικό σκέλος της συμμαχίας.

Δύο ημέρες αργότερα ο εξαιρετικός φιλόλογος, δάσκαλος και αντιστασιακός, Μίμης Μαρωνίτης σε επιφυλλίδα του με τίτλο «Ο κατακόρυφος λόγος της ποίησης» γράφει για τις ημέρες που έμειναν, ευτυχώς πίσω: «Μέσα στην σύγχυση λογοκριμένης πολιτικής παράκρουσης, έγγραφα πριν από ένα μήνα για την οικονομία της γλώσσας, γυρεύοντας τις ρίζες της στην ανοικονόμητη πείνα και το στόχο της στα περιβόλια της άπιαστης ευπορίας. Στο μεταξύ τα γεγονότα των τελευταίων ημερών άλλαξαν τη ζωή μας: έσπρωξαν απροσδόκητα στα παρασκήνια πρωταγωνιστές και δευτεραγωνιστές της παρανοϊκής φάρσας, που παίχτηκε στον τόπο μας οκτώ σχεδόν χρόνια, βάση ένα ξενόφερτο, υπαγορευμένο σενάριο· ταυτοχρόνως ρήμαξαν το πιο ωραίο νησί του κόσμου, όπου το «θαύμα λειτουργούσε ακόμη». ... Θα υποδείξω σήμερα ποιες είναι οι μήτρες του ποιητικού λόγου, ο οποίος δεν ανήκει βέβαια σε στίχους αλλά και σε εκείνους που το πέρασμα από την νύχτα στη μέρα τους βρίσκει με τα μάτια ανοιχτά, κόκκινα και έκπληκτα. Όποιος θα ήθελε να περπατήσει έναν τέτοιο δρόμο, έχει στα χέρια του καλή πυξίδα: την εκπομπή του Πολυτεχνείου. Προς Θεού όχι τις εξοργιστικές και βλάσφημες επιθεωρησιακές καταχρήσεις· μήτε τα τσιρκοειδή καμώματα, που προσβάλλουν τη μνήμη των νεκρών όσο και την νοημοσύνη των

ζωντανών.» Το παραπάνω εκτενές, παράθεμα του άρθρου του Μαρωνίτη, κρίθηκε απαραίτητο να ενταχθεί σε αυτό το κείμενο παρά το μέγεθος του. Κρίθηκε απαραίτητο για να τιμηθεί, ο ίδιος ο αθρογράφος όπως και ο επικεφαλής του Συγκροτήματος Λαμπράκη, Χρήστος Λαμπράκης. Δυο πρόσωπα τα οποία, έδιναν μεγάλες μάχες, έως το τέλος της ζωής τους, για την καλλιέργεια των συνειδήσεων μέσω του γραπτού έντεχνου, φοντισμένου λόγου. (Μαρωνίτης, 1974).

Στις 20 Αυγούστου, μετά τον Δεύτερο Αττίλα και την προώθηση του τουρκικού στρατού στην Κύπρο δηλαδή μετά την απώλεια (τελικά) του μεγάλου μέρους του νησιού, ο ξεχωριστός άνθρωπος του πολιτισμού, Μάριος Πλωρίτης, δημοσιεύει μεγάλο άρθρο με τίτλο: Μέγιστον μάθημα. «... «Είναι ανάγκη και «το πάθος να γίνει μάθος». Αν δεν βγούμε σοφώτεροι απ' τη Γέννα της «εθνικής αναγεννήσεως», το εφτάχρονο μαρτύριο του τόπου μας θα μείνει χαίνουσα πληγή, που σύντομα θα κακοφορμώσει πάλι. Ελπίζουμε- πιστεύουμε μάλιστα- πως ο λαός μας θα συνειδητοποίησε ότι οι δικτατορίες και οι τυρρανίες δεν γεννιώνται αυτόματα, δεν είναι κεραυνοί σε αίθριον ουρανό, γάγγραινες που παρουσιάζονται απότομα και αναίτια σε υγιείς οργανισμούς: αποτελούν, αντίθετα, το αποκορύφωμα μακρών κοινωνικών διεργασιών και συγκρούσεων, τον καρπό συστηματικών υπονομεύσεων, διαστροφών και παραποιήσεων, την ένοπλη κατάληξη πολύχρονης «ειρηνικής» διαμάχης ανάμεσα στ' αντικρουόμενα συμφέροντα των πολλών και των λίγων....Το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου δεν ήταν αφύσικη εκτροπή από την Δημοκρατία, ήταν φυσική συνέπεια της διαστροφής της Δημοκρατίας- όχι απ' τις δυνάμεις της «αναρχίας», όπως ισχυρίστηκαν οι πραξικοπηματίες, αλλ' απ' τις δυνάμεις της αυταρχίας. Της αυταρχίας που οι «συνταγματάρχες» ήταν, ως τότε, όργανα και θεράποντες της, κι όταν έγιναν οι ίδιοι φορείς της στράφηκαν όχι μόνο εναντίον των παλιών, κοινών εχθρών, αλλά και εναντίον, των πρώην κυρίων τους, με κομπλεξική μνησικακία, εκδικητικότητα και βουλιμία του απελεύθερου. Της αυταρχίας που στα χέρια τους πήρε, την πιο ακραία και ειδική μορφή της, συνδυάζοντας, στον «υψηλότερο» βαθμό, την βαναυσότητα και την αμάθεια, την ανικανότητα και την αλαζονεία, τον ταρτουφισμό και την αρπακτικότητα. Της αυταρχίας όπου – λέει ο Σολζενίτσιν – «η βία βρίσκει το μοναδικό της καταφύγιο στο ψέμα, και το ψέμα το μόνο του καταφύγιο στη βία... Η εγγενής, θανάσιμη αδυναμία της τυραννίας δεν είναι μόνο ότι « χωρίζει το δίκιο από τη δύναμη». Είναι κι ότι, μεθυσμένη απ' την

πρόσκαιρη δύναμη της, δεν υπολογίζει τη διαχρονική αντοχή της λαϊκής δύναμης. Είναι ότι, από τη φύση της, κάνει αναγκαστικά άλογη χρήση της δύναμης της, που στρέφεται τελικά εναντίον του εαυτού της του ίδιου. Κι αυτό είναι, ίσως, το μέγιστον των διδαγμάτων» (Πλωρίτης, 1974). Το παραπάνω απόσπασμα, όπως και το σύνολο του κειμένου, αποτελούν μια από τις ωραιότερες συνοπτικές και τόσο καίριες αναλύσεις, της νοοτροπίας που οδήγησε στην χούντα και του πως η Ελλάδα έφτασε στο άθλιο καθεστώς που διατήρησε την εξουσία επτά χρόνια. Ας συνειδητοποιήσουμε απλώς ότι, ο Πλωρίτης το δημοσιεύει στο ΒΗΜΑ εν θερμώ, λιγότερο από ένα μήνα μετά την πτώση της χούντας ενώ τέτοια κείμενα, με τέτοια ευσύνοπτη και ουσιαστική ανάλυση για τις ρίζες και την εφαρμογή της δικτατορίας δεν γράφτηκαν και πολλά έκτοτε. Ίσως η ποιότητα του κειμένου να οφείλεται στο γεγονός ότι ο Πλωρίτης με εξαιρετική συγκρότηση στην σκέψη του προχωράει σε ροή λόγου, η οποία εκφράζει πυκνή εμπειρία, συναισθήματος, αγωνίας, ελπίδας, φόβου, καταγγελίας απέναντι σε μακρά περίοδο, ακύρωσης της προόδου, του στείρου ελέγχου, της υποκριτικής ιεραρχίας και κυρίως ενός υποτιθέμενου κομμουνιστικού κινδύνου που δικαιολογούσε την παρεμπόδιση κάθε πνευματικής ενέργειας που θα προσέθετε αξία και ελευθερία στην σκέψη των Ελλήνων και των Ελληνίδων κάθε ηλικίας.

Τέσσερις ημέρες αργότερα ο Γ. Π. Σαββίδης, αναφέρεται σε ένα βαρύτατο χρέος, που σήμερα πλέον αναλογίζονται στην κυριολεξία, ελάχιστοι. Καλό είναι να παρατεθεί ολόκληρο. Τίτλος « Ένα καρφί στην καρδιά»: « Ωστόσο, πέρα από την διπλωματική και υλική συμπαράσταση, μένει ανοιχτό το χρέος μας απέναντι στους Κυπρίους. Χρέος όχι απλώς φιλανθρωπίας είτε φυλετικής αλληλεγγύης, χρέος επιτακτικό όσο και αμήχανο, χρέος τιμής και συνείδησης, που μονάχα με αδιάκοπη και ελεγχόμενη συναισθηματική κατάθεση κάποτε θα μπορέσουμε να το εξοφλήσουμε. Και που πρέπει να εξοφληθεί στο ακέραιο για να καθαριστούμε ψυχικά από το πλέγμα της συλλογικής ευθύνης και ενοχής μας. Αλλιώς δεν γίνεται. Η εθνικής μας συνείδηση δεν θα καθαριστεί.» (Σαββίδης, 1974) . Η ρήση, «άλλοι λαοί και άλλοι πολιτισμοί», ταιριάζει για ευαισθησίες μιας άλλης Ελλάδας.

Πλησιάζοντας στο τέλος του Αυγούστου του 1974, η πρώτη στιγμή της Μεταπολίτευσης ολοκληρώνεται και η Ελλάδα μπαίνει σε νέα τροχιά και σταδιακά νέα ήθη. Οι μηχανές των παλαιών παρατάξεων και των νέων κομμάτων τους, ζεσταίνονται και κινητοποιούνται, σεβόμενα όλα (ακόμη), την δημοκρατική αντίσταση απέναντι στην δικτατορία. Ο σκοπός του άρθρου ολοκληρώνεται αφού παρουσιάστηκαν και σχολιάστηκαν οι αφετηρίες που όρισε ο Χρήστος Λαμπράκης και οι συνεργάτες του στο ΒΗΜΑ ως το ζητούμενο ήθος που θα έπρεπε να συνοδέψει την Μεταπολίτευση ως στιγμή, ως έννοια αλλά και ως ευρύτερη περίοδο. Δεν αναζητήθηκε στο άρθρο το «δίκιο» των γεγονότων αλλά το δίκιο μιας προσπάθειας που δυστυχώς δεν έγινε οδηγός σε όλους του πολιτικούς και τους λόγιους των δεκαετιών που ακολούθησαν.

Κλείνοντας ας δούμε δύο προσεγγίσεις, δύο καλούπια, της ίδιας πολιτικής στιγμής και ποια περιθώρια σκέψης αφήνει το κάθε ένα.

Η μια προσέγγιση αφορά τον νοελληνιστή σοφό Κ. Θ. Δημαρά, επιφυλλιδογράφο του Βήματος για δεκαετίες, ο οποίος είτε στον γραπτό του λόγο ή συχνά και στον προφορικό, επέμενε στο έμμεσο. Ο τίτλος του σημειώματος του είναι: «Γύρω από τον Μπαλζάκ» και ο υπότιτλος είναι: Παρουσίαση στο Παρίσι έκθεσης με τίτλο «Ο Μπαλζάκ και η διοίκηση»: «...Από την έκθεση αυτή, νομίζω ότι βγαίνουμε πιο βέβαιοι ως προς τις εντυπώσεις τις οποίες μας παρέχει το διάβασμα του έργου του Μπαλζάκ, γνήσια και βαθύτατα αστός μέσα στην μεγάλη αστική πλημμυρίδα της εποχής του, έχει τα δίσχημα χαρακτηριστικά του κόσμου στον οποίο ανήκει· δηλαδή υποστηρίζει την πολιτεία στην παντοδύναμη εξάπλωση της, που συντελεί στην τάξη και στην ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, ενώ ταυτόχρονα δυσφορεί για τις αδυναμίες της. Στάση πιστού που βλέπει τις ατέλειες της εκκλησίας του.» (Δημαράς, 1974).

Την ίδια ημέρα προαναγγέλλεται στο ΒΗΜΑ ο κομματικός πλέον λόγος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Θεσσαλονίκη. Είναι η ομιλία αυτή η οποία θα ξεκινήσει με την πατερναλιστική - καθησυχαστική φράση: «Θεσσαλονικείς γύρισα. Βρίσκομαι πλέον κοντά σας».

Η «εκκλησία» του Μπαλζάκ είναι η εκκλησία του Κ. Θ. Δημαρά. Πιθανώς είναι η «εκκλησία» του Χρήστου Λαμπράκη. Η «εκκλησία» του Κωνσταντίνου Καραμανλή είναι άλλη. Σε αυτήν την δεύτερη, το ιερό παραμένει άβατο για τους πιστούς.

Ανδρόνικος, Μ. (1974, Αύγουστος 1). Έρθε η ώρα των νέων. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Δερτιλής, Γ. (1974, Αύγουστος 1). Η αναβίωση της Δημοκρατίας και η Αριστερά. . *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Δημαράς, Κ.Θ. (1974, Ιούλιος 18). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Δημαράς, Κ. Θ, (1974, Αύγουστος 30). Γύρω από τον Μπαλζάκ. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Δημαράς, Α. (1974, Ιούλιος 28). Για την ώρα την μεγάλη. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Ιορδανίδης, Γ. (1974, Ιούλιος 31). Η συναδέλφωση λαού και στρατού. Η αποστολή της στρατιωτικής ηγεσίας. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Ιορδανίδης, Γ. (1974, Αύγουστος 13). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Καννελόπουλος, Π. (1974, Ιούλιος 21). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Μαρωνίτης, Δ. (1974, Ιούλιος 20). Μέτρα και σταθμά και η οικονομία της γλώσσας. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Μαρωνίτης, Δ. (1974, Αυγούστου 17). Ο κατακόρυφος λόγος της ποίησης. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Παλαιολόγος, Π. (1974, Ιούλιος 20). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Παλαιολόγος, Π. (1974, Ιούλιος 23). Παρθενική πορεία. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Παπακωνσταντίνου, Μ. (1974, Ιούλιος 31). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Παπανούτσος, Π. (1974, Αύγουστος 4). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Πλωρίτης, Μ. (1974, Αύγουστος 20). Μέγιστον μάθημα. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Σαββίδης, Γ.Π (1974, Αύγουστος 24). Ένα καρφί στην καρδιά. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Σκαλιόρας, Κ. (1974, Αύγουστος 8). Μια διάσταση της ελευθερίας: Το μέλλον. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Μόνη Διέξοδος στην Εθνική Κρίση- Ενωμένοι και Ελεύθεροι [Editorial]. (1974, Ιούλιος 24). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Με Νέες Δυνάμεις. Να επιτύχη το ταχύτερο την αποστολή της [Editorial]. (1974, Ιούλιος 24). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών. (1974, Ιούλιος 25). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

(1974, Ιούλιος 25). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

MINION. (1974, Ιούλιος 27). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

The Guardian [Ανταπόκριση]. (1974, Ιούλιος 31). *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε από <http://premiumarchives.alteregomedia.org>

